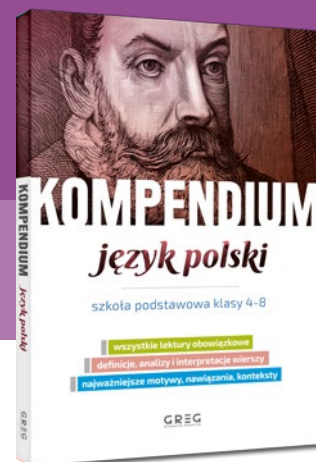

KOMPENDIUM POLSKI KL. 4–8

GREG
WYDAWNICTWO EDUKACYJNE

Dowiedz się więcej

NAUKA O LITERATURZE

- ▶ Rodzaje rymów
- ▶ Analiza i interpretacja utworu lirycznego – krok po kroku
- ▶ Analiza i interpretacja utworu epickiego – krok po kroku
- ▶ Analiza i interpretacja utworu dramatycznego – krok po kroku

LEKTURY OBOWIĄZKOWE DLA KLAS 4–8

- ▶ W pamiętniku Zofii Bobrówny
- ▶ Mazurek Dąbrowskiego

BIBLIA; MITY, LEGENDY, BAŚNIE

BIBLIA

- ▶ Wędrowka do Ziemi Obiecanej

LEGENDY

- ▶ Bazyliśzek
- ▶ Smok wawelski
- ▶ Stopka królowej Jadwigi
- ▶ Syrena
- ▶ Złota kaczka

BAŚNIE

- ▶ Śnieżka

NAUKA O JĘZYKU

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

- ▶ Znaczenie wyrazów

Fot. VectorMine/Shutterstock.com

► Rodzaje rymów

Rodzaj rymów	Charakterystyka	Przykład
Rymy krzyżowe (przeplatane)	Rymowany co drugi wers; według schematu:abab	<i>Oto tu jest największe Colosseum świata, Tu serce żądz i życia bije najwymowniej, Tu tajemny sens wiąże i entuzjazm brata Milion ludzi na wielkiej rozsiadłych widowni.</i> K. Wierzyński <i>Match footballowy</i> a b a b
Rymy parzyste	Rymuje się wers pierwszy z drugim, trzeci z czwartym, piąty z szóstym:aabb	<i>Anioł, który dziecko niósł, Białą brzozę w ziemię wrósł, Lecz nim stanął – klasnął w dłonie, Zmienił dziecko w gniazdo wronie!...</i> K. Iłakowiczówna <i>Anioł w brzozę zmieniony</i> a a b b
Rymy okalające	Najczęściej występują w strofach czterowersowych; rymuje się wers pierwszy z czwartym, a drugi z trzecim:abba	<i>Śniło mi się dziś niebo: zaraz je poznałem Po zapachu koniczyn i śpiewie skowronka. Cykały w trawie świerszcze, falowała łąka, I wiem, że był tam Pan Bóg, choć go nie widziałem.</i> J. Lechoń <i>Niebo</i> a b b a
Rymy męskie	Rymują się wyrazy jednosylabowe; w wierszach mogą się pojawiać naprzemiennie z rymami żeńskimi; rymy męskie nadają wierszowi zdecydowany ton, dlatego chętnie są wykorzystywane w liryce apelu, w wierszach o rytmie marsza.	<i>Szukajcie prawdy jasnego płomienia, Szukajcie nowych, nieodkrytych dróg! Za każdym krokiem w tajniki stworzenia Coraz się dusza ludzka rozprzestrzenia I większym staje się Bóg!</i> A. Asnyk <i>Do młodych</i>
Rymy żeńskie	Rymują się wyrazy wielosylabowe; akcent pada na przedostatnią sylabę wyrazu; współbrzmienie (rym) obejmuje półtorej sylaby.	<i>Wśród burz, co już szaleją i co grożą z dali, Kiedy wszystkie się siły rozprzęgły w naturze, Ocalić można wszystko, jeśli się ocali To, co nas robi ludźmi: nasze własne burze.</i> J. Lechoń <i>Manon</i>
Rymy dokładne	Polegają na identyczności powtarzających się głosek; rymujące się części wyrazów są dokładnie takie same; rym przebiega od samogłoski akcentowanej do końca wyrazu.	<i>Zapaliły się okna we dworze, W białym dworze, w ganku z winogradem, Świerszcze strzygą tak mocno – mój Boże – Gwiazdy świecą w niebie takim bladym.</i> B. Ostrowska <i>Biała godzina</i>
Rymy niedokładne	W rymowanych częściach wyrazów powtarzają się tylko niektóre głoski; brzmienie rymujących się części wyrazów nie jest identyczne, ale tylko zbliżone (podobne).	<i>Tuman nad łąką dymi, Księżyc swój lichtarz wzniośł. Widzisz? To noc się toczy jak wóz Z muzykantami wiejskimi.</i> K.I. Gałczyński <i>VII</i>

Rodzaj rymów	Charakterystyka	Przykład
Rymy gramatyczne	Rymujące się wyrazy należą do tej samej kategorii części mowy, są użyte w tej samej formie lub odmianie – współbrzmienie wynika z tej samej końcówki gramatycznej.	<p><i>Gościu, siądź pod mym liściem, a odpoczni sobie!</i> <i>Nie dójdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,</i> (zaimek)</p> <p><i>Choć się nawyśzej wzbije, a proste promienie</i> <i>Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.</i> (rzeczownik l. mn.)</p> <p><i>Tu zawsze chłodne wiatry z pola zawiewają,</i> <i>Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają.</i> (czasownik 3 os. l. mn.)</p> <p>J. Kochanowski <i>Na lipę</i></p>
Rymy niegramatyczne	Utworzone z wyrazów, które należą do różnych kategorii części mowy.	<p><i>Potok szybko bieżący po pięknej dolinie</i> (rzeczownik)</p> <p><i>Wymawiał wielkiej rzece, że pomału plynie</i> (czasownik)</p> <p>I. Krasicki <i>Potok i rzeka</i></p>
Wiersz biały	Wiersz, w którym nie ma rymów. Do literatury polskiej wprowadził go Jan Kochanowski.	<p><i>Przyszłość istnieje, lecz wiemy o niej tak mało.</i> <i>Przyszłość zostawia nam śladów nie więcej, niż wielka dama, gubiąca chusteczkę w przedpokoju.</i> <i>I nie wiemy, co do niej należy:</i> <i>gałązka bzu w rozkwicie</i> <i>rdzawa plamka na koszuli</i> <i>czy szara nicość switu.</i> A. Zagajewski <i>Przyszłość</i></p>

Fot. Leka Sergeeva/Shutterstock.com

► Analiza i interpretacja utworu lirycznego – krok po kroku

<p>Krzysztof Kamil Baczyński</p> <p>Elegia o... [chłopcu polskim]</p> <p>Oddzielili cię, syneczku, od snów, co jak motyl drżą, haftowali ci, syneczku, smutne oczy rudą krwią, malowali krajobrazy w żółte ściegi pożóg, wyszywali wisielcami drzew płynące morze.</p> <p>Wyuczili cię, syneczku, ziemi twej na pamięć, gdyś jej ścieżki powycinał żelaznymi łzami. Odchowali cię w ciemności, odkarmili bochnem trwóg, przemierzyłeś po omacku najwstydlwsze z ludzkich dróg.</p> <p>I wyszedłeś, jasny synku, z czarną bronią w noc, i poczułeś, jak się jeży w dźwięku minut – zło. Zanim padłeś, jeszcze ziemię przeżegnałeś ręką. Czy to była kula, synku, czy to serce pękło?</p> <p>20 III 1944 r.</p>	
--	--

Określenie tematu, interpretacja tytułu	Na co wskazuje tytuł? Co sugeruje? Jaka jest tematyka utworu?	Temat sugeruje, o czym będzie wiersz. Elegia to utwór żałobny, można więc się domyślać po tym sformułowaniu, że opowiada o śmierci młodego Polaka.
Wiadomości o autorze	Kim jest autor? W jakiej epoce żył? Czy miały wówczas miejsce jakieś ważne wydarzenia historyczne? Czy w jego biografii są jakieś fakty istotne dla twórczości? (te informacje nie muszą być kluczowe w przypadku każdego wiersza, ale mogą być).	Autor należy do pokolenia urodzonego przed II wojną światową, która miała miejsce w latach jego młodości. Wiersz napisał w 1944 r., czyli w czasie wojny. Ten fakt w zestawieniu z tytułem może sugerować, że wiersz odnosi się do śmierci młodych Polaków na wojnie.
Określenie rodzaju liryki	Jaki to rodzaj liryki? Bezpośrednia, pośrednia, miłosna, inwokacyjna, podmiotu zbiorowego, maski, sytuacyjna, biesiadna, aktora, polityczna, refleksyjno-filozoficzna, patriotyczna?	Mamy tu do czynienia z liryką bezpośrednią. Adresatem jest chłopak, który stracił życie, walcząc w obronie swojego kraju.
Określenie sytuacji lirycznej	Liryka sytuacyjna, wyznanie, inwokacja?	Możemy zauważyć tu inwokację, czyli bezpośredni zwrot do adresata.
Określenie formy wypowiedzi	Czy w wierszu występuje narracja, dialog, monolog?	Autor zastosował w elegii monolog jako formę wypowiedzi.
Określenie podmiotu lirycznego	Kim jest? Czy możemy go rozpoznać? W jaki sposób?	Podmiot liryczny, którym jest matka, zwraca się do syna, który musiał zbyt wcześnie dorosnąć. Można się także domyślać, że rodzicielka jest metaforą Ojczyzny, która traktuje młodego żołnierza jak swoje dziecko.

<p>Analiza utworu, jego wymowy, użytych środków poetyckich</p>	<p>Analiza obrazów poetyckich – sprawdzenie, jakie środki wyrazu zostały wykorzystane? (rymy, rytm, refren, onomatopeja, aliteracja, neologizm, archaizm, zdrobnienie, zgrubienie, elipsa, powtórzenie, inwokacja, alegoria, porównanie, inwersja, epitet, kontrast, peryfraza, symbol, metafora, personifikacja, animizacja, oksymoron, hiperbola).</p>	<p>Utwór ukazuje obrazy przedstawiające życie młodych ludzi w czasie wojny. Młodzieńcy, wchodzący w dorosłe życie, zamiast kształtować swoją przyszłość są narażeni na tragiczne doświadczenia. Widzą wokół ogrom zła, ginących przyjaciół, upadający pod naporem wroga kraj. Matka bolejąca nad losem swojego dziecka jest świadoma, że na jej dziecko czeka śmierć – może to być kula, która zabije syna, ale może to być także śmierć duchowa – „pęknięte serce” młodego patrioty.</p> <p>Autor zastosował w wierszu paralelizm składniowy. Trzy czterowersowe zwrotki mają nieregularne rymy, a także odmienną liczbę sylab w wersach. Rytm utworu kojarzy się z kolysanką, jednak jego tematyka zupełnie nie pasuje do tego gatunku. Kontrastujące ze sobą obrazy młodości przedwojennej i tej naznaczonej wojną zmuszają do refleksji nad minionymi czasami. Autor wyraźnie sugeruje, co jest dobre, a co złe. <i>Jasny synek</i> stoi po właściwej stronie, jednak jest zmuszony używać <i>czarnej broni</i>, która niszczy jego młodość. Na wyobraźnię odbiorcy działają też oryginalne epitety: <i>żelazne łzy</i>, <i>ruda krew</i>, <i>bochen trwóg</i> itp.</p>
<p>Analiza języka</p>	<p>Analiza słownictwa, słowotwórstwa, budowy zdań itp.</p>	<p>Utwór powstał w latach 40. XX wieku, dlatego język jest zrozumiały dla współczesnego odbiorcy.</p>
<p>Podsumowanie</p>	<p>W podsumowaniu należy przedstawić własne odczucia, wrażenia po przeczytaniu utworu.</p>	<p><i>Elegia o ... [chłopcu polskim]</i> wywołuje w czytelniku silne emocje. Obrazowość opisu przenosi nas do wojennych realiów, możemy niemal poczuć się świadkami monologu wygłaszanego przez matkę. Szczególnie wzrusza ostatni wers.</p> <p>Można też dopatrywać się tu osobistych doświadczeń autora, który zamiast realizować swoje młodzieńcze plany, musiał chwycić za broń.</p>

Pomnik Małego Powstańca w Warszawie – symbol hołdu złożonego warszawskim dzieciom i młodzieży, które w 1944 r. włączyły się do walki zbrojnej o wyzwolenie stolicy.

Fot. Cezary Piwowarski/CC BY-SA 4.0/Wikimedia Commons

► Analiza i interpretacja utworu epickiego – krok po kroku

Analiza i interpretacja utworu epickiego na przykładzie *Żony modnej* I. Krasickiego

Wstęp	Gatunek utworu, autor i czas powstania	Jaki gatunek reprezentuje utwór? Kim był autor, w jakiej epoce pisał? Czym charakteryzowała się ta epoka? (to może, choć nie musi, być istotne dla interpretacji utworu)	<i>Żona modna</i> to utwór napisany w epoce oświecenia, którego jednym z najwybitniejszych przedstawicieli był Ignacy Krasicki. Okres ten charakteryzował się intensywnym rozwojem kultury. Zauważalne były wpływy południowo-europejskich państw i zmieniająca się moda. W zapomnienie odchodziło to, co niemieckie, popularnością cieszyło się wszystko, co francuskie i włoskie.
	Główny temat (problematyka)	Co jest głównym tematem utworu? Jaki problem porusza autor?	W satyrze Krasickiego został poruszony temat bezkrytycznego podążania za zagraniczną modą i zwyczajami.
Rozwinięcie	Czas i miejsce akcji	Kiedy i gdzie toczy się akcja?	Akcja utworu toczy się w większości na wsi, w majątku pana Piotra, do którego wprowadza się pochodząca z miasta żona bohatera.
	Bohaterowie	Kim są najważniejsi bohaterowie? W jakich relacjach ze sobą pozostają?	Główni bohaterowie utworu to pan Piotr, polski szlachcic, i jego żona.
	Rodzaj narracji	Kim jest narrator? W której osobie się wypowiada? Czy jest jednocześnie bohaterem utworu? Jaki ma stosunek do opisywanych zdarzeń i postaci?	Narracja prowadzona jest w pierwszej osobie. O swoich doświadczeniach opowiada pan Piotr – narrator i bohater utworu. Odnosi się do nich z pewnym dystansem, oceniając jednocześnie swoje postępowanie. Uznaje swoją pązość, ponieważ zdecydował się na małżeństwo dla majątku, a później pozostał bierny wobec postępowania żony, którego nie akceptował. Negatywnie ocenia też charakter żony, która bezmyślnie ulega modzie na wszystko, co francuskie, jest rozrzutna, nie szanuje męża.
	Punkt kulminacyjny	Jakie jest najważniejsze wydarzenie? Co ma na nie wpływ?	Punkt kulminacyjny utworu stanowi pożar stodoły spowodowany fajerwerkami, które miały uświetnić jedno z przyjęć żony. To ostatecznie przekonuje pana Piotra do przeprowadzki do miasta, za którym tęskni małżonka.
	Budowa utworu	Jaka jest rola dialogów, monologów? Jakie środki stylistyczne występują? Czy jest jakaś stylizacja językowa, ironia, groteska?	Autor na początku satyry zastosował dialog, podczas którego nieznana postać gratuluje bohaterowi ożenku. Ten jednak nie okazuje zachwyty i tekst po krótkim czasie przechodzi w monolog, który stanowi zasadniczą część utworu. Z monologu bohatera dowiadujemy się o historii jego małżeństwa.
	Język utworu	Jaki jest język? Jak wpływa to na odbiór utworu?	Tekst został zapisany rymowanym wierszem, dzięki czemu łatwiej się go czyta, ponieważ jest rytmiczny. Język zawiera pojedyncze archaizmy, jednak jest dość prosty i zrozumiały dla współczesnego czytelnika.
Zakończenie	Wnioski i podsumowanie	Jaki problem przedstawia autor? Jakie wnioski można wyciągnąć z lektury? Jakie refleksje się nasuwają?	Utwór Ignacego Krasickiego pozostaje wciąż aktualny, ponieważ i w naszych czasach nie brakuje osób ślepo podążających za obowiązującą modą. Podobnie jak żona pana Piotra odrzucają tradycję, kulturę swojego kraju, kierując się wyłącznie tym, co jest zgodne z aktualnymi trendami, niejednokrotnie narażając się na śmieszność.

► Analiza i interpretacja utworu dramatycznego – krok po kroku

Analiza i interpretacja dramatu na podstawie *Balladyny* J. Słowackiego.

Wstęp	Autor, tytuł, czas wydania, geneza utworu	Jaki tytuł ma utwór? Kto jest autorem? Co o nim wiesz? W jakiej epoce powstał utwór? Co ważnego się wtedy działo? Jakie były powody jego napisania?	Dramat Juliusza Słowackiego <i>Balladyna</i> to utwór z epoki romantyzmu. Zadeedykowany Zygmuntovi Krasińskiemu, po raz pierwszy został wydany w Paryżu w 1839 r. Był to trudny czas w dziejach polskiego narodu. Upadek powstania listopadowego nastrojał Polaków pesymistycznie, dlatego tekst stawia pytanie o wpływ jednostki na państwo, jego historię.
	Typ i budowa	Do jakiego gatunku należy dramat? Jak jest zbudowany (ile aktów)? To proza czy wiersz? Jakie cechy ma jego język?	Utwór jest tragedią w pięciu aktach, napisaną wierszem. Rymy pojawiające się w tekście są nieregularne, czasem wersy rymują się parzyście, czasem krzyżowo, jeszcze innym razem okalająco. Dzięki temu dramat jest rytmiczny.
	Czas i miejsce akcji	Kiedy i gdzie toczy się akcja? Co o sytuacji, czasie, przestrzeni mówią didaskalia?	Akcja <i>Balladyny</i> toczy się w czasach legendarnych, kiedy tron państwa należał do Popiela III. Miejscem akcji są okolice jeziora Gopło. Didaskalia sygnalizują czas i miejsce akcji oraz nastroj – tajemniczość, grozę.
	Główni bohaterowie i wątki	Co jest głównym tematem utworu? Kim są główni bohaterowie? Jakie są najważniejsze wątki?	Tragedia opowiada przede wszystkim o żądzy władzy, która doprowadza do zbrodni. Główną bohaterką jest tytułowa Balladyna, która mieszka wraz z siostrą, Aliną i matką w ubogiej chacie. Jej los odmienia się po spotkaniu z księciem Kirkorem. To spotkanie ma też wpływ na dalsze losy Aliny i jej matki.
Rozwinięcie	Przedstawienie wydarzeń	Jakie wydarzenia są najważniejsze dla akcji? Czego dotyczy główny wątek? (Uwaga – nie streszczaj całego utworu! Jedynie zasygnalizuj, co jest w nim najważniejsze, by pokazać, że znasz treść!)	Księżę Kirkor trafia do chaty Wdowy, szukając żony. Nie jest to przypadek, ponieważ jego postępowaniem kieruje Goplana, zazdrosna o Grabca. Błędne działanie jej pomocnika, Skierki, powoduje, że obie córki ubogiej kobiety wywierają na księciu ogromne wrażenie i nie potrafi wybrać. Z tego względu ogłasza konkurs: która z dziewcząt zbierze więcej malin, ta zostanie jego żoną. Alina jest gotowa zrezygnować ze swego uczucia do mężczyzny na korzyść siostry, jednak Balladyna zabija ją. Chęć poślubienia Kirkora całkiem ją zaślepia. Odrzuca swego dotychczasowego ukochanego Grabca, uśmierca siostrę i osiąga swój cel. Okazuje się jednak, że raz popełniona zbrodnia pociąga za sobą kolejne. U bohaterki można dostrzec psychologiczną motywację zdarzeń – determinowaną przez jej cechy wewnętrzne.
	Główny bohater i jego działania	Co motywuje głównego bohatera? Jakie są jego relacje z innymi postaciami?	Balladyna działa pod wpływem ambicji i żądzy władzy, chce wyrwać się z biedy, jest to zatem motywacja psychologiczna; działa z własnej woli. Siostry są przedstawione na zasadzie kontrastu. Dobra, szlachetna i wrażliwa Alina jest jasnowłosa, ma delikatną urodę i fiołkowe oczy, natomiast zła, okrutna i nieczuła Balladyna jest brunetką o ciemnych oczach. Nie kocha siostry, matki ani męża.
	Punkt kulminacyjny	Jakie wydarzenie jest punktem kulminacyjnym utworu? Jakie działania bohatera do niego prowadzą?	Kolejne morderstwa popełniane przez bohaterkę nie mogą jednak pozostać bez kary. Punktem kulminacyjnym tragedii jest potrójny wyrok, który Balladyna jako królowa wydaje na samą siebie, w rezultacie czego zostaje rażona piorunem i pada martwa.
Zakończenie	Podsumowanie, wnioski, refleksje	Jakie wnioski płyną z utworu? Jakie wrażenie wywiera na czytelniku?	<i>Balladyna</i> to dramat przemawiający do wyobraźni czytelnika. Jasno postawione granice między złem i dobrem od razu wskazują, po której stronie powinniśmy stanąć. Jednocześnie widzimy nieuniknione skutki wyrządzonego zła, które podobnie jak w baśni musi być ukarane. Dramat ostrzega przed skutkami nadmiernej ambicji, skłania do refleksji nad tym, gdzie może zaprowadzić człowieka żądza władzy i czy zbrodniarz może stać się dobrym władcą.

W pamiętniku Zofii Bobrówny

Niechaj mię Zośka o wiersze nie prosi,
Bo kiedy Zośka do ojczyzny wróci,
To każdy kwiatek powie wiersze Zosi,
Każda jej gwiazdka piosenkę zanuci.
Nim kwiat przekwitnie, nim gwiazdeczka zleci,
Słuchaj – bo to są najlepsi poeci.

Gwiazdy błękitne, kwiateczki czerwone
Będą ci całe poemata składać.
Ja bym to samo powiedział, co one,
Bo ja się od nich nauczyłem gadać;
Bo tam, gdzie lkwę srebrne fale płyną,
Byłem ja niegdyś, jak Zośka, dzieciną.

Dzisiaj daleko pojechałem w gości
I dalej mię los nieszczęśliwy goni.
Przywieź mi, Zośko, od tych gwiazd światłości,
Przywieź mi, Zośko, z tamtych kwiatów woni,
Bo mi zaprawdę odmłodnieć potrzeba.
Wróć mi więc z kraju taką – jakby z nieba.

Fot. Frank Dieffenbach PA/Shutterstock.com

Mazurek Dąbrowskiego

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

*Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.*

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz Dąbrowski...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz Dąbrowski...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany,
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz Dąbrowski...

BIBLIA

Wędrówka do Ziemi Obiecanej

Czas i miejsce akcji

Wędrówka Żydów z Egiptu do Ziemi Obiecanej trwała **czterdzieści lat**. Pod wodzą Abrahama, a potem Mojżesza, Żydzi wędrowali z ziemi egipskiej, przez Morze Czerwone, Górę Synaj do ziemi Kanaan (dzisiejsza Palestyna).

Bohaterowie

- » **Bóg – Jahwe** – zawarł przymierze z narodem wybranym, błogosławił mu i oddał we władanie ziemię kananejską. Objawił się Mojżeszowi w gorejącym krzaku i powierzył misję wyzwolenia Izraelitów z egipskiej niewoli. Dał mu moc czynienia cudów. Sprowadził na Egipt dziewięć kataklizmów i żywił Izraelitów manną przez czterdzieści lat wędrówki do Palestyny. Na Górze Synaj przekazał ludowi za pośrednictwem Mojżesza Dziesięć Przykazań (Dekalog).
- » **Abraham** – potomek Noego, przywódca rodu Hebrajczyków, pochodzącego z Półwyspu Arabskiego. Bóg obiecał mu błogosławieństwo i niezliczone potomstwo. Jego żona, Sara, w dziewięćdziesiątym roku życia urodziła syna, Izaaka.
- » **Mojżesz** – urodził się w Egipcie, gdzie przez czterysta lat żyli Izraelici, którzy opuścili Kanaan z powodu głodu. Egipski faraon, obawiając się rosnącej potęgi Izraelitów, którzy bardzo rozmnożyli się w jego kraju, nałożył na nich najcięższe prace, a nowo narodzonych chłopców kazał wrzucać do rzeki. Matka Mojżesza, chcąc uratować przed śmiercią małego synka, ukryła go w koszyku w sitowiu rzeki. Chłopca odnalazła córka faraona i wychowała w królewskim pałacu. Gdy dorósł, zabił okrutnego Egipcjanina i musiał uciekać. Spędził czterdzieści lat życia wśród pasterzy. Ożenił się i miał dzieci. W pobliżu Góry Bożej Horeb objawił mu się Bóg i powierzył **misję wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu**. Mojżesz otrzymał od Boga dar czynienia cudów (gdy wyciągnął swą laskę nad falami Morza Czerwonego, wody rozstąpiły się). Jemu dał Bóg kamienne **tablice z Dziesięcioma Przykazaniami**. Mojżesz doprowadził swój lud do Ziemi Obiecanej, lecz zmarł, ujrzawszy ją jedynie ze szczytu góry Nebo.

Plan wydarzeń

1. Powołanie Abrahama i przymierze Boga z narodem wybranym.
2. Oddanie ziemi kananejskiej Hebrajczykom.
3. Przybycie rodu Izraela do Egiptu.
4. Czterysta lat egipskiej niewoli.
5. Narodziny Mojżesza.
6. Przekazanie Mojżeszowi misji wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu.
7. Zesłanie przez Boga dziewięciu kataklizmów na Egipt.
8. Wyjście ludu izraelskiego.
9. Rozstąpienie się fal Morza Czerwonego.
10. Wędrówka przez pustynię Szur.
11. Głodowanie.
12. Żywienie się ludzi manną z nieba.
13. Przekazanie Mojżeszowi Dziesięciu Przykazań.
14. Dotarcie do Ziemi Obiecanej.
15. Śmierć Mojżesza.

O czym jest ten utwór?

Wędrowka ludu Izraela znajduje swój początek w czasach bardzo odległych. W mieście Charan żył przywódca rodu Hebrajczyków o imieniu Abraham. Bóg wezwał go, aby wyprowadził swój lud do ziemi Kanaan. Abraham był posłuszny Bogu i zaprowadził swoje plemię do krainy, którą wskazał mu Jahwe. Pan Bóg zawarł z nim przymierze i obiecał, że potomstwo Abrahama będzie *liczne jak ziarenka pyłku na ziemi*. Abraham miał syna Izaaka, a ten z kolei miał dwóch synów: Ezawę i Jakuba. Młodszy z nich został nazwany Izraelem i od niego pochodzi nazwa całego narodu.

W ziemi Kanaan nadszedł dla Izraelczyków czas głodu. Jakub wysłał swych synów do faraona egipskiego z prośbą o pomoc. Na dworze władcy spotkali brata, imieniem Józef, który został przez nich sprzedany za młodu w niewolę. Wielu członków plemienia Izraela zamieszkało w Egipcie i wkrótce ich potomkowie bardzo się rozmnożyli. Faraon, który rządził wiele lat później, był przerażony ich liczebnością, dlatego ich tępił i prześladował. Wydał rozkaz, aby wszyscy chłopcy izraelscy byli topieni już jako niemowlęta.

Jedna z kobiet izraelskich urodziła chłopca i za wszelką cenę pragnęła go zachować przy życiu. Uplotła kosz z siewnika, włożyła syna do kosza i spuściła na wody Nilu. Dziecko znalazła córka faraona, która przyszła się kąpać. Znalezione dziecko nadała imię Moszech, co w języku egipskim oznacza „wydobyłam go”. W wymowie polskiej imię to brzmi: Mojżesz.

Mojżesz był wybrańcem Boga, który wyznaczył mu rolę wybawiciela ludu izraelskiego z niewoli egipskiej. Pewnego dnia, kiedy młodzieniec pasł owce, Jahwe ukazał mu się w postaci ognistego krzewu i kazał pójść do faraona z prośbą, żeby wypuścił lud Izraela z Egiptu. Obiecał swoim braciom, że doprowadzi ich bezpiecznie do ziemi, którą Pan dla nich przeznaczył, gdzie będą wolni i szczęśliwi, byle tylko oddawali cześć prawdziwemu Bogu. Mojżesz obawiał się, że nie sprostą zadaniu, lecz postanowił być posłusznym sługą Bożym.

Udał się do faraona i prosił go o pozwolenie wyjścia z kraju prześladowców. Jednak faraon nie tylko się nie zgodził, ale nawet wzmógł prześladowania. Wtedy Jahwe zrzucił na Egipt straszne plagi: miliony żab, stada komarów, much, szarańczy, które nie tylko uprzykrzały życie ludziom, ale pożerały plony ich pracy. Kiedy i to nie zmiękczyło serca faraona, spuścił straszny grad, grzmoty, ogień z nieba, a w końcu pogrążył kraj w ciemnościach. Ostatnią plagą była śmierć pierworodnych dzieci. Izraelici zostali ostrzeżeni i zaznaczyli swoje drzwi krwią baranka, by ich dzieci zostały oszczędzone.

Znalezienie małego Mojżesza w koszyku na Nilu; *Mojżesz wyłowiony z wody*, Raphael, ok. 1518–1519

Przejście Izraelitów przez Morze Czerwone; *Dzieci Izraela przekraczają Morze Czerwone*, Henri Frédéric Schopin, 1855

Faraon przeraził się potęgą Boga i w końcu udzielił Mojżeszowi zgody na wyprowadzenie Ludu Bożego ze swojego kraju. Jednak wkrótce pożałował swojej decyzji i nakazał żołnierzom ścigać Izraelczyków. Armia dogoniła ich nad brzegiem Morza Czerwonego. Wydawało się, że nie ma szans na ocalenie ludu Izraela, ale Pan sprawił, że wody morskie rozstały się, kiedy Mojżesz wyciągnął nad nimi pasterską laskę. Tłumy wybrańców Boga przeszły suchą stopą po dnie, a ścigający ich prześladowcy zostali zatopieni w morskich falach.

Wydarzenie to wzbudziło wielki podziw i pobożność Izraelitów. Przed nimi była długa droga przez bezwodną pustynię,

czekała ich niezwykle uciążliwa wędrówka. Przez trzy dni nie mieli wody do picia. Kiedy dotarli do miejsca zwanego Mara, znaleźli rzekę, jednak jej woda nie nadawała się do picia, ponieważ była gorzka.

I tym razem Bóg, działając przez Mojżesza, sprawił cud: nakazał mu wrzucić w nurt drewno, a po chwili woda stała się słodka i zdatna do picia. Nad rzeką Mara Jahwe nadał swojemu ludowi prawa, obiecał, że będzie czuwał nad nimi i chronił ich, jeśli będą posłuszni jego nakazom.

Z Mara Izraelczycy wyruszyli w dalszą wędrówkę po pustyni. Ludzie byli przerażeni, bo myśleli, że bez wody nie znajdą zwierząt, które mogliby upolować, i że umrą z głodu. Dlatego zapomnieli o wdzięczności dla Boga, złorzeczyli mu i narzekali. Swoją złość przelewali na Mojżesza. Oskarżyli go, że chce przywieść ich do zguby, chcieli nawet wracać do Egiptu, gdzie przynajmniej nie brakowało jedzenia. Mojżesz był załamany, nie wiedział, co robić, błagał Boga o pomoc i wtedy Pan zapowiedział, że będzie żywił swoich wyznawców chlebem z nieba i mięsem przepiórek.

Nakazał, aby zbierali te dary przez sześć dni w tygodniu, lecz szóstego dnia zrobili zapas na następny dzień. W ten sposób ustanowił siódmy dzień tygodnia świętem.

Jeszcze tego samego wieczora stada przepiórek sfrunęły do obozowiska. Kobiety łapały je, piekły i karmiły ich mięsem swoje rodziny, a było ono bardzo smaczne. Nazajutrz rano zdarzył się inny cud, na ziemi osadziły się białe ziarenka, w smaku podobne do chleba. Zdziwieni Izraelczycy pytali: *Man hu?* czyli *Co to jest?* Dlatego pokarm ten nazwano manną. Mojżesz wyjaśnił, że jest to pożywienie zesłane przez Jahwe, który będzie im go dostarczał, dopóki nie dotrą do Ziemi Obiecanej. Nawet Mojżesz nie wiedział jeszcze wtedy, że dojdą do celu dopiero dzieci tych, którzy wyszli z Egiptu, a nastąpi to nie wcześniej niż po czterdziestu latach tułaczki.

Po trzech miesiącach wędrówki, w czasie których ludzie często buntowali się i złorzeczyli, zapominając o dobroci Boga, dotarli do góry Synaj.

Było to święte miejsce, które wybrał Pan, aby przekazać za pośrednictwem Mojżesza najważniejsze prawa i przykazania dla Izraela. Odtąd mieli być ludem wybranym, wierzącym w jedynego Boga. Dał na to dowód już w pierwszym swoim przykazaniu, w którym kazał porzucić wszelkie inne wierzenia, np. w siły natury i kamienne bóstwa. Żądał całkowitego posłuszeństwa przykazaniom, które im dał.

Wędrówka Izraela trwała jeszcze przez cztery dziesięciolecia. Mojżesz prowadził swoje plemię aż do granic Ziemi Obiecanej, ale nie wszedł do upragnionej krainy, widział ją tylko ze szczytu góry Nebo. Bóg zakończył jego życie w wieku 120 lat.

Przekazanie przez Boga za pośrednictwem Mojżesza Dekalogu, czyli dziesięciu przykazań, na górze Synaj; *Mojżesz na górze Synaj*, Jean-Léon Gerome, XXI w.

Problematyka

W *Księdze Wyjścia* Izraelici zostali pouczeni o **dwóch ważnych prawdach religii**. Pierwszą było uznanie Jahwe za jedynego Boga, drugą – uświadomienie, że Izrael jest narodem wybranym, z którym Bóg zawarł przymierze. W tekście można odnaleźć także prawdę o **Bożym miłosierdziu**: *Jahwe mówił: dosyć napatrzyłem się na udrękę ludu mego w Egipcie i nasłuchałem się narzekań jego na ciemiężców, znam tedy dobrze jego uciemiężenie. Zstąpiłem...,* oraz o **potrzebie bojaźni Bożej**: *Jeśli będziesz dawał posłuch Jego przykazaniom i strzegł Jego praw, to nie ukarzę cię żadną z mych plag, jakie zesłałem na Egipt (...).*

Wyjście z Egiptu i objawienie na Górze Synaj to jedno z najsłynniejszych starotestamentowych zdarzeń. W *Księdze Wyjścia* można odnaleźć także **motywy wędrówne** (postaci, zdarzenia, przedmioty, zjawiska powtarzające się w tym samym utworze lub w wielu innych utworach). Należą do nich: motyw wędrówki, motyw ziemi obiecanej – ziemskiego raju.

LEGENDY

Bazyliszek

Dawno temu w Warszawie, **na ulicy Krzywe Koło**, w przepastnych lochach jednej z kamienic, żył okrutny potwór zwany bazyliszkiem. Przypominał wielkiego koguta z węzowym ogonem i dużymi, wyłupiastymi oczami. Swym straszliwym wzrokiem uśmiercał ofiary. Mieszkańcy miasta żyli w ciągłym strachu, ponieważ stwór był zagrożeniem nie tylko dla Warszawy, lecz także dla całej Rzeczypospolitej.

Pewnego dnia **Halszka i Maciek, dzieci płatnerza Ostrogi**, który w swojej kuźni robił piękne zbroje rycerskie, i pani Ostrożyny, wybrały się na spacer po rynku. Ojciec ostrzegł je, aby nie zbliżały się do siedziby potwora. Halszka i Maciek ciekawie oglądali na rynku barwny tłum i liczne stragany. Sprzedawano tam wschodnie tkaniny, dywany, zamorskie owoce oraz słodczyce. Cygan prowadził na łańcuchu tresowanego niedźwiedzia. Spotkał ich **Waluś, syn bednarza z Zapiecka**, wielki urwis. Namówił na wyprawę do podziemi, w których miały być wielkie skarby. Po chwili wahania dzieci ruszyły za nim. Wilgotne, ciemne lochy przeraziły je. W pewnej chwili Waluś otworzył ciężkie drzwi i padł na ziemię skamieniały. Poraził go dziwny blask dochodzący z wnętrza kolejnej piwnicy. Dzieci ujrzały bazyliszka. Schowały się za drzwiami i cicho płakały. Nagle usłyszały głos służącej Agaty. Szukając dzieci, zeszła do piwnicy. Wzrok potwora zamienił ją w kamień. Przypadkowi przechodnie rozbiegli się po mieście z nowiną o kolejnej ofierze bazyliszka. Tragiczna wieść dotarła też do rodziców dzieci. Szukali dla nich ratunku.

Wyobrażenie bazyliszka na fasadzie kamienicy
Fot. HatschiKa/CC BY-SA 4.0/Wikimedia Commons

Czarnoksiężnik Hermenegildus Fabuła, który mieszkał na ul. Piwnej, poradził, aby ktoś obwieszony lustrami zszedł do lochów, wtedy potwór zobaczy w zwierciadle swe odbicie i zabije się własnym wzrokiem. Wybrano do tej roli skazańca, który miał być ścięty toporem za morderstwo. Obiecano mu wolność za uratowanie dzieci.

Skazaniec obwiesił się lustrami i zszedł do piwnic. Bazyliszek padł martwy, rażony mocą swego wzroku. Uradowani rodzice ściskali ocalone pociechy. Skazaniec ocalił życie, a wkrótce okazało się również, że nie był winny zarzucanej mu zbrodni.

Podsumowanie

Bazyliszek to legenda. Występują w niej postacie realistyczne: płatnerz Ostroga, jego żona, dzieci, mieszkańcy Warszawy oraz fantastyczne: stwór bazyliszek.

Smok wawelski

Przed wiekami na wawelskim wzgórzu stał zamek. Mieszkał w nim **Krak – władca mądry i sprawiedliwy**. Mieszkańcy podwawelskiego grodu żyli spokojnie i szczęśliwie. Niestety, pewnego dnia w jednej z jaskiń wapiennego wzgórza zamieszkał straszliwy, żarłoczny smok. Porywał bydło pasące się na okolicznych pastwiskach, a nawet i ludzi. Okoliczni wieśniacy żyli w ciągłym strachu. Udali się na zamek, by prosić swego pana o ratunek. Zrozpaczony Krak wezwał walecznych rycerzy z różnych stron świata, aby zabili potwora. Zwycięzcy obiecał w nagrodę połowę królestwa i rękę swej córki – pięknej królewny.

Żadnemu z rycerzy nie udało się jednak pokonać bestii.

Pewnego dnia zgłosił się na zamek młody **szewczyk, Skuba**. Zażądał kilku skór z owcy, dratwy i dużej ilości siaraki. Uszył wielki wór, przypominający barana, i napełnił go żrącą siarką. Wczesnym rankiem podkraść się pod siedzibę

smoka i podrzucił mu „barana”. Potwór połknął przynętę. Wkrótce dręczony palącym jego żołądek ogniem, rzucił się do Wisły, aby wodą ugasić pragnienie. Pił tak długo, aż wreszcie pękł.

Wielka radość zapanowała w grodzie Kraka. Mądry szewczyk ożenił się z królewną, żyli długo i szczęśliwie.

Pamiętką tego wydarzenia jest jaskinia zwana **Smoczą Jamą**, chętnie odwiedzana przez turystów, oraz rzeźba krakowskiego artysty Bronisława Chromego (u stóp Wawelu, na brzegu Wisły), która przedstawia groźnego potwora.

Stopka królowej Jadwigi

Królowa Jadwiga była pierwszą żoną Władysława Jagiełły. Pozostała w pamięci ludzi jako osoba, która przyczyniła się do rozbudowania Akademii Krakowskiej (ofiarowała na ten cel swoje klejnoty), i **władczyni o sercu czułym na ludzką krzywdę.** Pomagała swym poddanym bez względu na ich pochodzenie społeczne, broniła spraw osób najbardziej pokrzywdzonych przez los. Zmarła młodo. Została uznana świętą, jest patronką Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na Wawelu możemy podziwiać przepiękny sarkofag królowej, wykonany z białego marmuru (w kaplicy Zygmuntońskiej). Legenda opowiada o jednym z pięknych uczynków Jadwigi. Pewnego razu wraz ze swym orszakiem wybrała się poza mury miasta. Za bramą Szewską (Kraków otoczony był grubymi murami z basztami obronnymi i bramami wjazdowymi) budowano kościół na przedmieściu zwanym Piaski. Jadwiga przypatrywała się ciężkiej pracy budowniczych. W pewnej chwili zwróciła uwagę na jednego z kamieniarzy. Był bardzo smutny. Rozmawiając z nim, dowiedziała się, co jest powodem jego zmartwienia. Zostawił w domu chorą żonę i gromadkę małych dzieci bez opieki. Nie miał pieniędzy na cyrulika (lekarza) i żywność. Współczując biednemu człowiekowi, Jadwiga obiecała mu pomoc. **Oparła stopę na wilgotnym kamieniu i odpięła złotą klamrę od ciżemki.** Ofiarowała ją zatroskanemu kamieniarzowi. Gdy władczyni oddaliła się, zdumiony mężczyzna zauważył, że na kamieniu pozostał ślad drobnej stopy królewskiej. Pokazał go towarzyszom. Pamiętkowy głaz wmurowano w boczną ścianę kościoła. Wryto na nim datę, **1390 r.**, aby nikt nie zapomniał o troskliwej królowej. Głaz można obejrzeć i dzisiaj, za żelazną kratą na narożniku świątyni (róg ulicy Karmelickiej i Garbarskiej) w Krakowie.

Syrena

W herbie naszej stolicy znajduje się postać syreny. Jest to **pół kobieta, pół ryba trzymająca w rękach miecz i tarczę.** Z tą postacią związana jest opowieść o nadwiślańskich rybakach.

Pewnego dnia dwaj rybacy, Szymon i Mateusz, rozmawiali o dziwnej syrenie, której słodki głos rozchodził się po okolicy. Przypominał on dźwięk srebrnego dzwoneczka i w niezwykły sposób działał na ludzi. Postanowili udać się do pustelnika Barnaby po radę. Warszawa była wówczas małą rybacką osadą, położoną nad brzegiem Wisły. Stary Barnaba postanowił, że w noc pełni księżycowej wybiorą się wspólnie do źródła, w którym śpiewa syrena, i zarzucą na nią sznur spleciony z witek wierzbowych pokropionych święconą wodą (chroni przed działaniem czarów). Pojmaną zawiozła na zamek do księcia. Uszy zatkała sobie woskiem, by nie urzekł ich **syreni śpiew.** Jak postanowili, tak zrobili. Schowali się w krzakach rosnących na brzegu. Gdy srebrzysty księżyc oświetlił okolicę, ujrzeli przepiękną dziewczynę wynurzającą się z wody. Miała długie, kręcone, czarne jak noc włosy, opadające na alabastrową szyję i ramiona. Jej smutną twarz zdobiły oczy podobne do wielkich szafirów. Patrzyła w niebo i pięknie śpiewała. Rybacy, którzy mieli uszy zatkałe pszczelim woskiem, pozostali

Pomnik syreny na warszawskim Powiślu
Fot. Adrian Gryczuk/CC BY-SA 3.0 pl/Wikimedia Commons

obojętni na ten dziwny lament. Zarzucili na syrenę sznury i pojмали ją. Ponieważ trudno im było wieźć ją do księcia w nocy, postanowili przechować syrenę do rana w starej oborze, a na straży postawili pastucha bydła – Staszka. Obudzili młodzieńca, nakazali mu pilnowanie zdobyczy, ostrzegli, że to czarownica, która swym śpiewem wiedzie na zatracenie chrześcijańskie dusze. Chłopiec ciekawie obserwował syrenę. Oczarowała go urodą. Wkrótce zaczęła śpiewać cudną, a zarazem niezwykle smutną pieśń. Nawet krowy, odpoczywające w oborze, przestały przeżuwać i stały nieruchomo, zasłuchane w jej lament. Staszek poczuł, że dzieje się z nim coś dziwnego. Wówczas syrena poprosiła go, aby ją rozwiązał, otworzył wrota i poszedł, gdzie mu wskaże. Chłopiec bez wahania spełnił polecenia. Niósł syrenę, zupełnie pozbawiony woli. Padał deszcz. W końcu przybyli nad Wisłę. Mrok nocy ustąpił, zza chmur wyłaniały się pierwsze promienie słoneczne.

Obudzeni śpiewem syreny mieszkańcy osady wychodzili z chat. Czarodziejka zwróciła się do nich ze skargą: *Kochałam was, ludzie prości (...), byłam waszą pieśnią, waszym czarem życia! Czemuż wzięliście mnie w niewolę, czemuż chcieliście, abym w pętach, w więzieniu, na rozkaz książęcy śpiewała?* Skoczyła do wody, by na dnie rzeki śpiewać przez wieki o swej krzywdzie. Staszek rzucił się do Wisły za nią.

Po upływie długiego czasu na miejscu dawnej osady rybackiej powstało wielkie i bogate miasto. Później zostało stolicą Polski – po Gnieźnie i Krakowie. A syrenka stała się jego symbolem. Widnieje nie tylko w herbie miasta. Na wspaniałym brzegu można zobaczyć jej posąg.

Złota kaczką

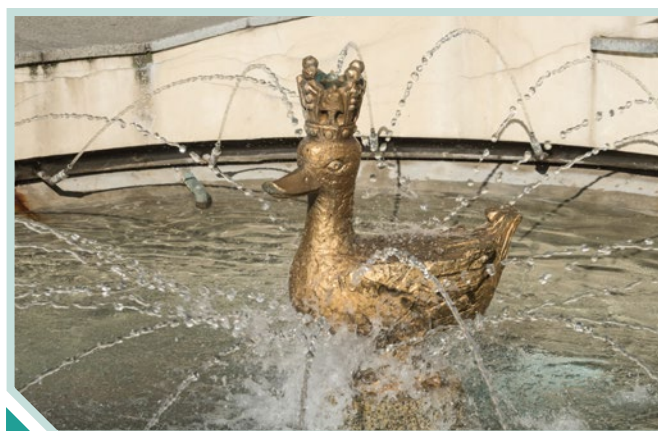
Pewien **szewczyk warszawski, Lutek**, miał ciężkie życie. Był pracowity, ale bardzo biedny. Majster żywił go bardzo marnie – wodzianką i kartoflami, ubierał w łachmany. Znudziło się takie życie Lutkowi, ale nie miał pomysłu, co zrobić.

Pewnego razu na kolacji u czeladnika, któremu nieźle się wiodło, usłyszał, że **w podziemiach starego zamku na Ordynackiej żyje królowa zaklęta w złotą kaczkę**. Temu, kto ją odnajdzie w noc świętojańską, wskaże drogę do skarbów.

Lutek postanowił spróbować szczęścia, tym bardziej, że do nocy świętojańskiej zostały tylko trzy dni. Ruszył o czasie ulicami miasta, aż dotarł do Tamki, tam było wejście do lochów. Szewczyk znalazł jezioro, po którym pływała złota kaczką. Zawołał ją, a ona zamieniła się w królowę. Obiecała Lutkowi bogactwo pod warunkiem, że **w ciągu jednego dnia wyda na własne potrzeby sto dukatów. Nie może jednak z nikim podzielić się pieniędzmi**.

Szewczyk z radością przystąpił do wykonywania polecenia. Kupił sobie nowe ubranie, najadł się, pojechał bryczką za miasto, wieczorem poszedł do teatru. Wydał jednak tylko niewielką część dukatów. Kiedy więc spotkał starego, głodnego żołnierza, który poprosił go o wsparcie, bez wahania dał mu garść złota. W tej chwili ukazała się królowa i przypomniała szewczykowi, że nie dotrzymał warunków, dlatego nie otrzyma skarbu. Potem zniknęła.

Mądry żołnierz uświadomił jednak Lutkowi, że tak naprawdę liczą się praca i zdrowie, a nie bogactwo, na które się nie zapracowało. A Lutkowi wiodło się coraz lepiej. Został czeladnikiem, majstrem, ożenił się i żył w zdrowiu i dostatku długie lata.

Złota Kaczka – fontanna przy ulicy Tamka w Warszawie
Fot. Adrian Grycuk/CC BY-SA 3.0 pl/Wikimedia Commons

BAŚNIE

Śnieżka

Czas i miejsce akcji

Są baśniowe, nieokreślone. Wypadki rozgrywają się w pałacu złej macochy i w położonym nieopodal lesie, w którym mieszkają krasnoludki. Śnieżka i królewicz zamieszkują w pięknym pałacu.

Bohaterowie

- » **Śnieżka** – piękna i dobra królewna, opiekowała się krasnoludkami, odwiedzając się im za gościnę. Była też ufna i łatwowierna.
- » **Zła macocha** – piękna, dumna, zarozumiiała, nie mogła znieść, że ktoś może być piękniejszy od niej, dlatego nienawidziła Śnieżki. Była też okrutna i podstępna.
- » **Krasnoludki** – dobre, odważne, opiekuńcze, bardzo kochały Śnieżkę. Ciężko pracowały w kopalni, dlatego bardzo się ucieszyły, że Śnieżka zgodziła się prowadzić ich gospodarstwo. Podziwiała jej urodę.

Plan wydarzeń

1. Narodziny Śnieżki i śmierć jej matki.
2. Małżeństwo króla ze złą macochą.
3. Okrutny rozkaz królowej.
4. Litość strzelca i darowanie życia królowi.
5. Śnieżka u krasnoludków.
6. Rozmowy królowej z zaczarowanym zwierciadłem i podstępny złej macochy:
 - a) ciasny gorsecik,
 - b) zaczarowany grzebyk,
 - c) zatrute jabłko.
7. Pomoc księcia.
8. Ślub Śnieżki z księciem.

Baletnica przebrana za Królową Śnieżkę
Fot. Master1305/Shutterstock.com

O czym jest ten utwór?

W pewnym królestwie żył król z żoną. Kiedyś zimą, gdy królowa szyła, patrząc na śnieżnobiałe, puszyste płatki śniegu, ukłuła się w palec i krople krwi spadły na śnieg. Zapagnęła wtedy, by dziecię, które miało się wkrótce urodzić, miało cerę białą jak śnieg, rumieńce czerwone jak krew, a włosy czarne jak heban. I tak się stało. Nowo narodzoną dziewczynkę nazywano Śnieżką. Niestety królowa zaraz potem zmarła.

Po upływie roku król ożenił się ponownie. Nowa małżonka króla była dumna, wyniosła i bardzo piękna. Jej myśli skupiały się wokół pytania – czy wciąż jest najpiękniejszą kobietą na świecie? Pytanie to zadawała codziennie czarodziejskiemu zwierciadłu. A tymczasem mała Śnieżka wyrosła na prześliczną dziewczynkę. Któregoś dnia królowa z przerażeniem usłyszała od zwierciadła, że pasierbica jest piękniejsza od niej. Pełna gniewu i zazdrości znenawidziła Śnieżkę. Rozkazała królewskiemu strzelcowi, by zabrał dziewczynkę do lasu i zabił ją. W lesie Śnieżka, płacząc,

ubłagała strzelca, aby darował jej życie; obiecała mu, że ukryje się w leśnej gęstwinie i nie powróci do domu. Strzelec się zgodził. Przerażona dziewczynka pobięła przed siebie. Wędrowała cały dzień. Wieczorem ujrzała na leśnej polanie maleńki domek. Weszła do środka. Zobaczyła w nim siedem czysto zaślanych łóżeczek, siedem małych krzesłek, a na stolyczku siedem miseczek i siedem kubeczków. Była głodna i zmęczona. Napiła się więc odrobinę wina z każdego kubeczka, a z każdej miseczki zjadła kilka jarzyn. W końcu położyła się w siódmym łóżeczku i smacznie zasnęła. Krasnoludki wróciły po pracy do domu i zobaczyły śpiącą dziewczynkę. Zachwyciły się jej urodą. Nazajutrz Śnieżka opowiedziała im swą historię. Krasnoludki współczuły dziewczynce. Poprosiły ją, by zamieszkała z nimi i prowadziła ich małe gospodarstwo. Śnieżka została w leśnej chatce. Sprzątała ją, szyła i cerowała małe ubranka oraz gotowała posiłki. Krasnoludki, wychodząc do kopalni, gdzie wydobywały złoto i brylanty, za każdym razem przestrzegali Śnieżkę, by uważała na siebie i nie wpuszczała nikogo do chatki.

Krasnoludki i mała królowna żyli spokojnie i szczęśliwie. Niestety, zła macocha dowiedziała się od zwierciadła, że jej pasierbica żyje, a co gorsza wciąż jest od niej piękniejsza. Myślała całym dniami, jak pozbyć się Śnieżki. Pewnego dnia, przebrana za starą handlarzkę gorsecików, przybyła do królowny i tak mocno zawiązała Śnieżce gorset, że królowna padła zemdlona. Na szczęście krasnoludki ją uratowały. Innym razem jako staruszka namówiła dziewczynkę do uczesania włosów zatrutym grzebieniem. I tym razem krasnoludki uratowały nieostrożną Śnieżkę. Za każdym razem powtarzały jej, żeby nie wpuszczała nikogo do domku, ponieważ zła macocha pragnie jej śmierci. Tymczasem czarodziejskie zwierciadło znów odkryło prawdę przed królową. Dumna kobieta nie mogła znieść, że jest ktoś piękniejszy od niej. Przebrała się za wieśniaczkę i zapukała do chatki krasnoludków, oferując Śnieżce jabłka. Jedno z nich było w połowie zatrute. Druga połowa była jadalna. Śnieżka, pamiętając o przestrozach swoich małych przyjaciół, wzbraniała się przed przyjęciem owocu. Wtedy macocha ugryzła zdrową połowę jabłka, by pokazać, że jest ono dobre. Śnieżka dała się skusić. Gdy tylko połknęła zatruty kawałek, upadła martwa. Tym razem krasnoludki nie wiedziały, jak ją uratować. Włożyły ciało dziewczynki do szklanej trumny i postawiły na szczycie góry.

Zobaczył ją królewicz i zachwycił się urodą Śnieżki pograżonej w dziwnym śnie. Poprosił, by krasnoludki pozwoliły mu zabrać trumnę do pałacu, aby mógł podziwiać Śnieżkę. Gdy pachółkowie nieśli szklaną trumnę na ramionach, jeden z nich potknął się o wystający korzeń. Wówczas zatruty kawałek jabłka wypadł z ust dziewczynki. Śnieżka obudziła się. Wkrótce królewicz poślubił ją i zamieszkali w pięknym zamku. Macochę też zaproszono na ślub. Dostała zrobione specjalnie dla niej żelazne buciki, w których tak długo tańczyła, aż padła martwa.

Problematyka

W tej baśni dobro walczy ze złem. Dobro reprezentuje Śnieżka – dobra, szlachetna i piękna. Zła jest macocha – okrutna i podstępna. Jak w każdej baśni dobro zwycięża.

Inne cechy baśni, jakie można tu wyróżnić, to **kontrast postaci**: dobra Śnieżka oraz zła królowa. Opowieść ma szczęśliwe zakończenie. Zło (macocha) zostaje ukarane, a dobro (Śnieżka) nagrodzone. **Elementy realistyczne** (król, królowa, Śnieżka, książę, strzelec) przeplatają się z **fantastycznymi** (krasnoludki, mówiące zwierciadło, magiczny sen Śnieżki, niespodziewane przebudzenie).

W baśni tej pojawiają się typowe **motywy baśniowe**: motyw złej macochy, znany z opowieści o Kopciuszku, motyw pięknego księcia ratującego dziewczynę i biorącego ją za żonę (Kopciuszek i Śpiąca Królowna) i motyw osieroconego dziecka (Śnieżka nie ma matki).

Motywy do wypracowania

- » księżniczka i książę
- » postaci fantastyczne
- » ratunek
- » szczęśliwe zakończenie
- » uroda
- » zła macocha
- » zwycięstwo dobra

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

► Znaczenie wyrazów

Treść i zakres wyrazu

Treść wyrazu – cechy obiektu (przedmiotu, rośliny, zwierzęcia, osoby, zjawiska lub pojęcia) nazwanego tym wyrazem, odróżniające go od innych obiektów. Na podstawie owych cech możemy określić znaczenie wyrazu.

Zakres wyrazu – zbiór obiektów nazywanych tym wyrazem.

Na przykład treścią wyrazu *twórca* są cechy, które pozwalają odróżnić osobę tak nazwaną od innych osób (*twórca* – „ten, kto coś tworzy”). Zakres wyrazu *twórca* to wszyscy ludzie, którzy coś tworzą. **Między treścią wyrazu a jego zakresem istnieje ścisła zależność:** im precyzyjniejsza jest treść wyrazu, tym jego zakres jest węższy, a im ogólniejsza jest treść wyrazu, tym jego zakres jest szerszy, np.:

- » **twórca** – „ten, kto coś tworzy” – **treść wyrazu szeroka**, bardziej ogólna; **zakres wyrazu szerszy**, obejmuje wszystkich ludzi, którzy tworzą: malarzy, pisarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów, architektów itp.
- » **rzeźbiarz** – „ten, kto tworzy rzeźby” – **treść wyrazu precyzyjna**, uszczegółowiona; **zakres wyrazu węższy**, obejmuje tylko tych ludzi, którzy tworzą rzeźby. Rzeźbiarze to tylko jedna z grup twórców, oprócz nich są wymienieni wyżej malarze, pisarze, kompozytorzy, architekci.

Wyrazy ogólne (uogólniające) – wyrazy o ubogiej treści, za to szerokim zakresie, np. *meble*.

Wyrazy szczegółowe – wyrazy o bogatej treści, za to wąskim zakresie, np. *krzesła, stoły, szafy*.

Wyrazy abstrakcyjne i konkretne

Wyrazy abstrakcyjne – wyrazy nazywające pojęcia i zjawiska, których nie można rozpoznać za pomocą zmysłów (dotknąć, poczuć, powąchać, zobaczyć), np. *miłość, żal, kłamstwo*. Są to m.in. nazwy stanów, czynności, cech oraz wartości, np. *smutek, czytanie, zazdrość, przyjaźń*.

Wyrazy konkretne – wyrazy nazywające obiekty (przedmioty, rośliny, zwierzęta, osoby, zjawiska), które postrzegane są za pomocą zmysłów, np. *szafa, róża, burza, pies*.

Synonimy

Synonimy – wyrazy o podobnym lub identycznym znaczeniu, najczęściej różniące się jednak od siebie odzieniem znaczeniowym, barwą uczuciową lub czasem występowania.

Synonimy jednoznaczne	Przykłady
Synonimy różniące się nacechowaniem emocjonalnym	np. <i>twarz</i> (wyraz neutralny) – <i>gęba</i> (wyraz nacechowany ujemnie)
Synonimy zróżnicowane stylistycznie (używane w innych sytuacjach komunikacyjnych bądź przez przedstawicieli różnych środowisk)	np. <i>rodzice</i> (słowo używane w sytuacji oficjalnej) – <i>starzy</i> (słowo używane w sytuacji nieoficjalnej)
Synonimy różniące się czasem występowania	np. <i>okulary</i> (wyraz używany współcześnie) – <i>binokle</i> (wyraz dawny)

Synonimy pełnią różne funkcje:

- » pozwalają uniknąć powtórzeń,
- » umożliwiają wzbogacenie języka,
- » dają możliwość dostosowania stylu wypowiedzi do okoliczności,
- » są elementem stylizacji językowej (gwarowej, historycznej) w powieściach.

Antonimy

Antonimy – wyrazy o przeciwstawnym znaczeniu, np. *woda* – *ogień*.

Najprostszą metodą utworzenia antonimu jest posłużenie się **częstkami: nie-, anty-, a-, bez- lub de-**, np. *ładny* – *nieładny*, *wojenny* – *antywojenny*, *moralny* – *amoralny*, *wartościowy* – *bezwartościowy*, *stabilizacja* – *destabilizacja* (zachwianie stanu równowagi). Jednak do większości wyrazów można znaleźć antonim będący **odrębnym wyrazem**, np. *ładny* – *brzydki*, *wojenny* – *pokojowy*, *stabilizacja* – *chaos*. Do innych wyrazów antonim można utworzyć **opisowo**, np. *wartościowy* – *nic nieznaczący*, *pusty*, *pozbawiony znaczenia*.

Homonimy

Homonimy – wyrazy mające jednakowe brzmienie, lecz różne znaczenie.

Homonimy **mogą różnić się również pochodzeniem** (etymologią) **bądź pisownią**, np.:

- » *zamek* (budowla) – *zamek* (urządzenie do zamykania),
- » *karzę* (karać) – *każę* (kazać), *Bóg* – *Bug*; w tym przypadku inaczej się je pisze, ale tak samo wymawia.

Niektóre homonimy **w tym samym przypadku mają inne końcówki**, np.:

- » *Nie zdobyli tego zamku* (budowli).
- » *Nie otworzyli tego zamka* (urządzenia do zamykania).

Zdarza się, że **należą do różnych części mowy**, np.:

- » *piec* – rzeczownik, *piec* – czasownik;
- » *gra* – czasownik w 3 os. l. poj. cz. ter., *gra* – rzeczownik.

Często wykorzystuje się homonimy w **grach językowych i dowcipach słownych**, np.:

- *Moja żona prasuje, gotuje, pierze.*
- *A po co jej prasowane pióra?*

Wyrazy wieloznaczne

Wyrazy wieloznaczne (wyrazy polisemiczne, polisemy) – wyrazy mające więcej niż jedno znaczenie, np. *koło* – 1. istotna część pojazdu: wozu, samochodu, roweru; 2. figura geometryczna; 3. zorganizowana grupa osób związanych zainteresowaniami lub celami działania. Znaczenia te łączy jakaś podstawowa cecha, np. w przypadku wyrazu *koło* jest to cecha „zamkniętości”.

Znaczenia wyrazu wieloznacznego mogą różnić się przynależnością stylistyczną (np. jednym ze znaczeń słowa *noga* jest potoczne określenie człowieka niepotrafiącego czegoś robić) oraz odmianową (np. jednym ze znaczeń słowa *pała* jest uczniowskie określenie oceny niedostatecznej). Wieloznaczność wyrazów (polisemia) również wykorzystywana jest w grach słownych, np.:

- *Przeczytałem pański wiersz.*
- *Ostatni?*
- *Mam nadzieję!*

Eponimy

Eponimy (wyrazy odimienne)* – wyrazy pochodzące od nazwy własnej, najczęściej od imienia albo nazwiska osoby prawdziwej lub fikcyjnej, a także od nazwy miejscowości, regionu bądź kraju.

Przykładami eponimów mogą być np.:

- » Ameryka – nazwana tak od imienia jednego z wielkich odkrywców: Amerigo Vespucciego,
- » określenie osoby chorobliwie skąpej jako harpagon – od imienia bohatera komedii Moliera *Skąpiec*, Harpagona,
- » ścięgno Achillesa – od imienia mitologicznego herosa: Achilles (inaczej ścięgno piętowe, obie nazwy wiążą się z jego położeniem),
- » promienie rentgenowskie i nazwa urządzenia: rentgen – od nazwiska odkrywcy promieni X, Wilhelma Roentgena.

Eponimy to także nazwy spotykane w nauce historii, matematyki, fizyki, geografii itp., np. linia Magellana, doktryna Breżniewa, twierdzenie Talesa, siła Coriolisa. Eponimami są też nazwy zjawisk literackich, np. bajronizm, werteryzm, wallenrodyzm – od nazwisk Byron, Werter, Wallenrod. Również nazwy firm czy produktów wywodzące się od nazwy twórcy, projektanta etc. to eponimy, np. karabin kałasznikow – nazwisko konstruktora: Michaił Kałasznikow, marka samochodów Mercedes – hiszpańskie imię kobiece: Mercedes, samolot myśliwski Suchoj – nazwisko konstruktora: Paweł Suchoj.

* *Eponimami* bywają też nazywane osoby, rzadziej zwierzęta lub przedmioty, od których coś nazwano.

Frazeologizmy

Związki frazeologiczne (frazeologizmy) – utarte, tradycyjne połączenia wyrazowe o określonym, przenośnym znaczeniu, które nie wynika ze znaczeń poszczególnych ich składników.

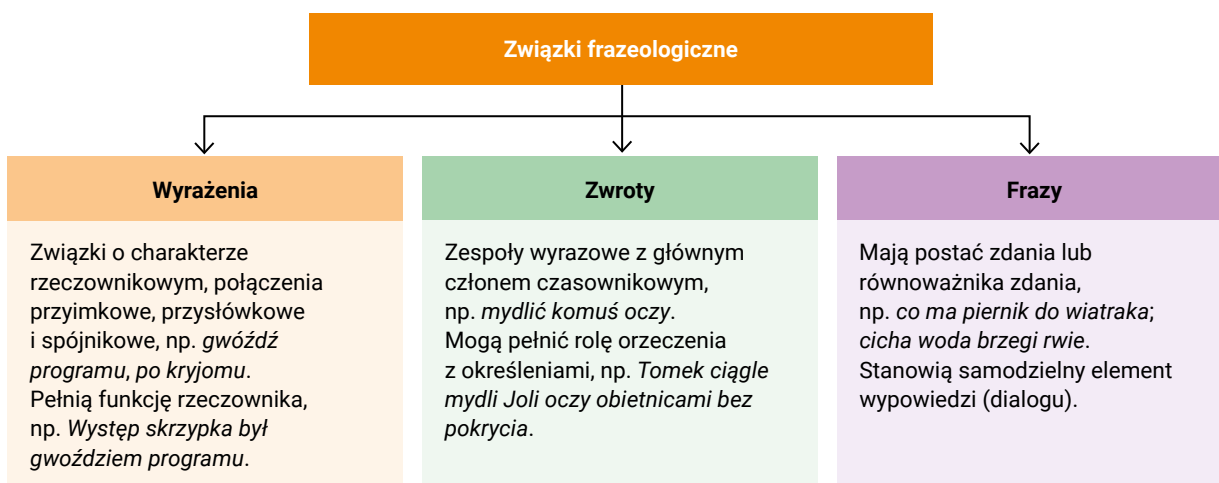
Frazeologizmy **ubarwiają sposób mówienia, nasycają wypowiedź emocjami**, przekazują prawdy życiowe w zwięzły i prosty sposób. Nierzadko pojawiają się w poezji, reklamach i tytułach artykułów prasowych. Autorzy posługują się nimi w nieoczekiwany, humorystyczny sposób, wykorzystując ich znaczenie przenośne oraz dosłowne, np. *Fortuna się toczy owocem; Ananas wyszedł z puszki*. Ponieważ wiele frazeologizmów odnosi się do rzeczywistości już nam nieznannej, w razie niepewności co do właściwego ich użycia warto skorzystać z pomocy słownika frazeologicznego.

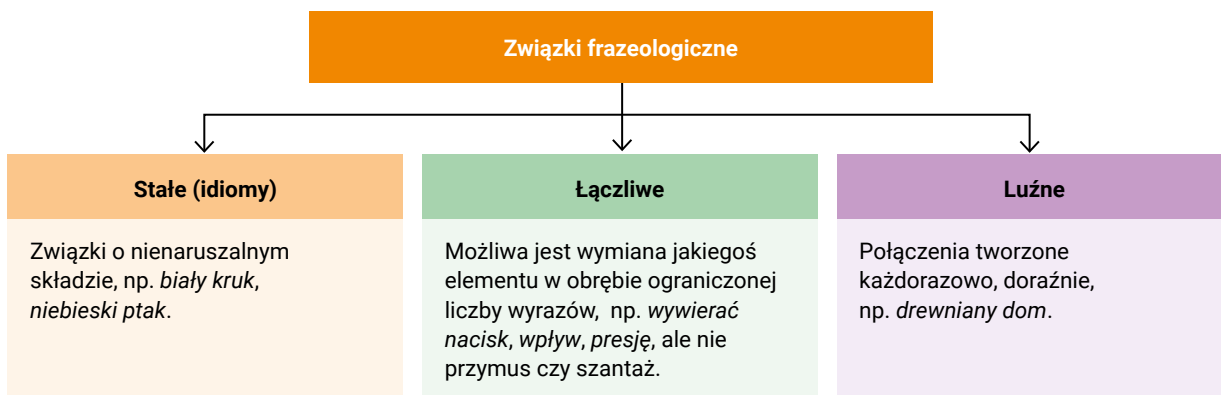
Źródła frazeologizmów:

- » mitologia, np. *szyfowa praca, w objęciach Morfeusza*,
- » Biblia, np. *zakazany owoc, umywać ręce*,
- » inne utwory literackie, np. *walczyć z wiatrakami (Don Kichot M. Cervantesa), Być albo nie być – oto jest pytanie (Hamlet W. Szekspira)*,
- » wydarzenia historyczne, np. *przekroczyć Rubikon, odkryć Amerykę*,
- » tradycja rycerska i szlachecka, np. *składać hołd, pić strzeżennego*,
- » tradycja myśliwska, np. *zbić z tropu, wyrwał się jak filip (czyli zając) z konopi*,
- » dawne prawa, obyczaje, kultura, np. *Musi to na Rusi, a w Polsce, jak kto chce; prawo kaduka*,
- » życie codzienne, np. *siedzieć z założonymi rękami, dmuchać na zimne*,
- » obserwacje zwierząt i roślin, np. *chytry jak lis, sokole oko*.

Spotykane są **dwa podziały frazeologizmów**:

- » **PODZIAŁ I – dokonywany ze względu na budowę frazeologizmu**

» **PODZIAŁ II – dokonywany ze względu na stopień stabilności połączenia**

Idiomami w węższym znaczeniu nazywane są frazeologizmy narodowe, nieprzetłumaczalne dosłownie na inne języki, np. *potępić w czambuł*.

Każdy język ma zbiór takich idiomów, których opanowanie jest wymagane do w pełni swobodnego posługiwania się danym językiem, rozumienia jego kultury i uczestniczenia w rozmowach na wszystkich poziomach komunikacyjnych.

Peryfrazy

Peryfrazą (omówienie) – zastąpienie wyrazu szeregiem innych słów, który ma to samo znaczenie, np. *stolica Polski* zamiast *Warszawa*, *król zwierząt* zamiast *lew*.

Peryfrazy używane są **w celu uniknięcia zbędnego powtórzenia**, zwłaszcza gdy wyrazy nie mają swoich blisko-znacznych odpowiedników. **Urozmaicają tekst pod względem stylistycznym**, np. w miejsce wyrazu powszechnie używanego autor wprowadza kunsztownie rozbudowaną przenośnię, np. *złote punkty rozświetlające niebo* zamiast „gwiazdy”. Peryfrazą **osłabia też wymowę zastępowanego wyrazu**, np. *ujął sen żelazny, twardy, nieprzespany* zamiast „zmarła” (*Tren VII* Jana Kochanowskiego), *mieć lepkie ręce* zamiast „kraść”. Takie peryfrazy łagodzące znaczenia pewnych wyrazów to **eufemizmy**.

Eufemizm – rodzaj peryfrazy, służący złagodzeniu pewnych treści w sytuacji, gdy z jakichś względów nie mogą lub nie powinny one zostać wyrażone wprost.

